

DRAMSKI RAD MIROSLAVA FELDMANA

Nina Vinski

...Put dramskog stvaranja Miroslava Feldmana karakterističan je za put čitave hrvatske drame u posljednja dva decenija. Sa svojih sedam prikazivanih dramskih djela on je jasno ocrtao svoj razvitak od groteske (»Vožnja«) preko nekog psihološkog simbolizma do građanskog realizma (»U pozadini« i »Iz mraka«) ... (Marijan Matković)¹

U početku svog dramskog stvaranja Miroslav Feldman se povodi za tadašnjim modernističkim strujama koje su utjecale na hrvatsku dramsku književnost. To je bio utjecaj još uvijek aktualnog Ibsena, zatim Shawa, Pirandella i Čehova. Nošen tim pomodarskim strujama Feldman stvara svoj teatar groteske, teatar koji je možda bio aktualan i prihvatljiv u doba kada je nastao ali danas sasvim sigurno nije pristupačan suvremenoj publici. To je bio njegov ekspresionistički krik i bunt protiv tadašnjeg društva i poretka, protiv slabosti jedne neodržive državne tvorevine. Ali to je bio samo salonski, pomodarski krik. Radnja njegovih ranih drama: groteska (»Vožnja« i »Gospođa Dor«) odvija se u salonima bogatih građanskih kuća. Pripadnike tih imućnih građanskih slojeva Feldman ismijava dovodeći ih do nakazno komičnih situacija. Njegovi likovi putuju u krevetu s kotačima koji bi trebao biti automobil, a nije ni jedno ni drugo. Njegova gospođa Dor, kojoj udvara admiral, odlazi radije sa slugom, i to sa slugom koji je uložio sve

napore, čak se i školovao kod velikog učitelja Hiromanta kako bi je što lakše i brže i na nekoj čak »znanstvenoj« bazi nagovorio da se uda za admirala.

U aktovci »Gospođa Dor« Feldman ismijava sljedbenike Freudove nauke o psihoanalizi spuštajući ih na nivo baba gatara, a toliko, već tada, otrcanu metodu o podsvijesti kao pokretaču svakog ljudskog djelovanja primjenjuje čak i na nežive stvari, na predmete:

HIROMANT: A smijem li da vas upitam, gospodine admirale, što ste izvoljeli tražiti na sagu? Smijem li da vam pomognem?

ADMIRAL: Ništa, gospodine, nisam tražio — crtao sam gospođi oblik oklopnjače »Vig«.

GOSPOĐA DOR (reflektorički): Da, gospodine admirale.

HIROMANT: Oklopnjača »Vig« koja je nedavno dograđena?

ADMIRAL: Da.

HIROMANT (zamišljeno): Ona će nekome donijeti sreću.

ĐON (zakorači dva tri koraka): Izvinite, gospodine profesore, znate li još što o oklopnjači? Hoće li bar dvojici biti srećom?

ADMIRAL: Izvršno pitanje.

GOSPOĐA DOR: Da, ponovite pitanje, Đon?

HIROMANT (još zamišljenije): Sreća koja će jednoga dana potonuti u more.

ADMIRAL: Po-to-nu-ti! Gospodine, vaše metode varaju. Neće potonuti. To je apsolutno nemoguće.

HIROMANT (kao i prije): Šest hiljada metara duboko. To je zapisano u podsvijesti oklopnjače »Vig«. (Mnogo živahnije): Ne znam, dragi Đon, hoće li dvojici ili samo jednom biti srećom. Žao mi je da ne znam.

ĐON (sa žaljenjem): Ništa, ništa zato, gospodine profesore.²

Radnja »Vožnje« odvija se u idiličnoj, ladanjskoj atmosferi na veleposjedu »u plodnome kraju pokraj velike evropske rijeke«, ali brzo uvidamo da ta atmosfera nije ni po čemu ni idilična ni ladanjska. Tu žive tri žene koje čeznu za srećom, za ljubavlju, autor im dovodi tu ljubav, zatim je odvodi i opet dovodi novu, i tako se krug života otvara i zatvara, a te tri žene nastavljaju svoje besmisleno »idilično, ladanjsko« vegetiranje, koje se sastoji od brisanja prašine, sviranja klavira i šetanja po vrtu. Jedina je svijetla točka u tom tragičnom egzistiranju rođenja Anina djeteta koje simbolizira dašak života i smisla u tom učmalom trulom zraku.

Autor se ruga likovima koje stvara, ismijava ih i ostavlja ih u praznini i besmislu njihova bivstvovanja. On im se smije, dovodi ih u groteskne situacije u kojima oni groteskno reaguju, i ostavlja ih u njima. Ruga se veleposjednici Beati, hereditarno opterećenoj, glupom degeneriranom grofu čiji je jedini životni smisao da bude mecena nekom netalentiranom pjesniku. Ruga se »visokom« društvu koje prezire sluge, sobarice i šofere, a ipak posize za njima.

Premda Feldman u aktovci »Gospođa Dor« ismijava i karikira pretjerano iskorištavanje i vulgariziranje Freudovih metoda, u njegovoj ranoj drami »Vožnja« osjećamo jak utjecaj Freudove nauke: iznošenja snova kao simbola nedoživljenih čežnji, kompleks oca koji je prisutan kod sva tri ženska lika, sputane i neživljene erotske čežnje koje se različito manifestiraju kod ta tri ženska lika, koje je dobro okarakterizirao i individualizirao ih kao tri sasvim različite ženske ličnosti.

Dramska je radnja zgusnuta u I činu, odiše lirizmom, prožeta je erotikom i nekom sjetnom čežnjom, naročito oko priče o Aninom snu o rođenju djeteta, nakon koje Beata bježi u vrt, zato da pobjegne od same sebe i od svojih čežnji; a vrhunac lirizma autor postiže u Verinoj replici: ...Kad mi je sunce palo na jorgan, pričini mi se da je sa suncem došao netko topao i blag i mekan, da me miluje! I prohtjelo mi se da taj netko od mene zaželi sve: svu moju nježnost...³

Nakon I čina dramska se radnja rasplinjuje, razvodnjuje, autor nije uspio prikazati kako se osjećaj ljubavi različito manifestira kod tri potpuno različita para. Njihov sastanak u biblioteci koja nema ni vrata ni prozora, otkrivanje očeve slike — sve je to potpuno scenski promašeno, besadržajno. Feldman kao da se umorio nakon I čina i nije smogao snage da krene dalje. II čin započinje u spavaonici Ane i Karla vrlo dosadnim, neinventivnim, šupljim dijalogom. I dijalozi između Vere i pjesnika, Beate i grofa, također nemaju neku funkcionalnu vrijednost i dramska se radnja potpuno gubi. U drugom dijelu II čina tri muškarca bježe: dvojica svojevolumino (grof i šofer), a treći (pjesnik) nerado; bježe u nekom čudnom prijevoznom sredstvu koje bi trebalo nešto simbolizirati, neko vječno kretanje — a ne simbolizira ništa. U III činu tri žene ostaju same prepuštene i dalje svom besmislenom bivstvovanju, i onda, pošto se životni krug zatvorio i kako kaže Josip Bogner⁴ — ostavio za sobom jedine konstante: sreću i bol — krug se opet otvara i sve počinje od početka — opet dolaze grof, pjesnik i šofer, i čak je svejedno da li su to ista lica ili neka druga — replike su iste. Najnespretniji dio

ovog dramskog teksta je njegov završetak: Epilog koji je potpuno suvišan, upravo nakalemljen, koji ne kazuje ništa.

To su bila početna dramska traženja Miroslava Feldmana, tapkanje u mraku na jednom još neiskušanom području, na području scene koja jako puno traži, a Feldman joj još uvijek nije bio dorastao. Nakon tih dviju sladunjavih drama, slijedi jedna zrela drama kojoj pripada značajno mjesto u cjelokupnoj hrvatskoj međuratnoj dramskoj literaturi. U kolikoj je mjeri to bio utjecaj Krleže, a koliko autorova vlastita inspiracija — to je teško reći — ali njegova drama »Zec« je po svojoj tematici jedinstvena u hrvatskoj dramskoj književnosti i to je jedno od najboljih Feldmanovih djela. To je drama u kojoj je autor izrazio svu tragiku ljudskih života, svu tragiku i besmislenost svjetskih klanja, svu tragiku ljudskog opstanka u vremenu ratnog vihora.

Feldman opisuje prvi svjetski rat, ali gotovo bi se moglo reći da je i svejedno koji rat opisuje jer ta je tematika primjenljiva na sve ratove svijeta budući da su svi ratovi toliko apsurdni, kako to Feldman prikazuje. Ima tu i specifično hrvatske tragike, tragike hrvatskih domobrana koji se bore jer se moraju boriti, a ne bore se za sebe, nego se bore za težnje i aspiracije nekog drugog. Autor ta lica ne individualizira nego ih daje u koru kao domobransko meso stvoreno za topove. To su zagorski seljaci koji govore u dijalektu, koji žele ići kući, kojima je sav taj rat potpuno besmislen. Feldman tu daje jednu psihopatsku deformiranu ličnost: satnika Doringera kojega izvrsno okarakterizira kao plod jednog društva koje je lišeno svake humanosti i topline i čiji produkti mogu biti samo ovakve psihopatske ličnosti kojima je rat idealna prilika da se izivljavaju na drugim ljudima i da svoju čežnju za ljudskom toplinom koju nisu u stanju prenijeti na svoju okolinu, niti primiti od nje, ispolje na jednom sasvim slučajno zalutalom zecu, i tu nastaje niz grotesknih situacija, naročito kad se pojavljuje general major Waldstätten, scena u kojoj ta nakazno-komična situacija dosiže svoj vrhunac.

Ostali likovi nisu tako istančano psihološki kreirani, kao satnik Doringer, koji dominira cijelom dramom. I u ovoj drami Feldman povremeno razvodnjuje dramsku radnju, naročito u drugom činu kada Doringer svojim dugačkim replikama prepričava događaje iz Beča. Poseban kolorit i atmosferu austrougarske vojske autor postiže čestom upotrebom njemačkog jezika i zagorskog dijalekta:

PRVI TOPNIK: Em sem ti rekel, da bu tog prokletog zajca nazaj dopelal.

DRUGI TOPNIK: Si videl, zajček ima črlenu pajntliku.

PRVI TOPNIK: Če to doma povem, negdo mi ne bu veruval.

DRUGI TOPNIK: Zajc mu je vlezal v glavu. (Opći smijeh.)

PRVI TOPNIK: Ja ti bogme nemrem dale. Če ne dobim urlab, ja ti ponorim. A satnik mi ga bogme ne bu dal.

DRUGI TOPNIK: A kaj bi se čovek grizel. Em pemo skoro vsi doma.⁵

Psihopatske ličnosti poput satnika Doringera susrećemo i kasnije u Feldmanovu stvaranju: to je prof. Žič (u drami »Profesor Žič«), Ledinov (u drami »Na uglu«), to su Pjesnik i slikar (iz »Srne«), to je Nikola Cvitan (u drami »Iz mraka«). To su sve produkti društva koje ne može dati zdrave i ljudske ličnosti, zato što je samo društvo bolesno, pa su i njegovi produkti bolesni. Feldman se buni protiv takvog društva, on ga kritizira primjenjujući niz izraza, od fine ironije, preko sarkazma do groteske, ali on ne daje nikakvo rješenje. On samo konstatira stanje, prikazuje društvo koje živi u mraku i ostavlja ga u mraku. To su njegove tragikomedije, kako ih je sam nazvao: »Na uglu«, »Srna«, »Profesor Žič« u kojima ima malo komičnog, a pisane su »u stilu nekog psihološkog realizma«.⁶ To su priče o potpuno upropaštenim egzistencijama, o ljudima koji su se izgubili negdje u životu, nisu uspjeli pronaći svoje mjesto i radije su se sunovratili u bezdan neuspjeha nego da se bore protiv općeg zla. Njegovi likovi nisu revolucionarni, oni ne mijenjaju svijet oni se mire sa svijetom kakav jest i rezignirano se povlače u svoje ljuštore i vraćaju se svom pozivu koji im je jedina utjeha (prof. Žič u drami »Profesor Žič«) ili se vraćaju svojim četkama za čišćenje cipela i svome mjestu na uglu ulice (Ledinov u drami »Na uglu«) ili odlaze trećem muškarcu s kojim će doživjeti isto što i s prethodnima (kao Ona u drami »Srna«).

Feldman je u tim dramama izrazito pesimističan pisac, on ne nalazi nikakvo rješenje, on ne vidi nikakav izlaz, on samo konstatira stanje koje postoji, kritizira ga jer ne može biti ravnodušan, ali u tim dramama nema nijedne zrake svjetlosti, koja bi nagovještavala neku promjenu, tu je sve učmalo dao da će stoljećima biti tako.

Nakon groteske i tragikomedija Feldman stvara svoje dvije uz »Zeca«, najbolje drame »Iz mraka« (odnosno »U mraku«) i »U pozadini«. To su dvije drame u kojima je autor našao svoj vlastiti izraz, napustio

je ekspresionistička i modernistička kolebanja i traženja i poput ostalih pisaca 30-tih godina prihvatio je realizam kao način izražavanja, najbolji način da najvjernije prikaže društvo i prilike svog doba.

Drama »Iz mraka« nije bila dobro prihvaćena od kritičara, zamjerali su joj niz slabosti, praznina, nedorađenosti i nedorečenosti, ali to je drama koja ne ocrtava samo naš međuratni policijski teror nego je primjenjiva u svakom društvu koje živi u diktaturi, stoga pravu vrijednost ove drame treba tražiti upravo u njenoj univerzalnosti. Mi ne znamo točno zbog čega je Nevenka Vranešanin bila uhapšena, kakva su njena uvjerenja i kojoj struji je pripadala, ali očito je da se borila protiv poretka kakav je bio. Ona se ne pojavljuje na sceni (što većina kritičara ističe kao veliki nedostatak teksta), ali pokreće radnju cijele drame. To je komorna, konverzaciona drama s nizom akademskih debata koje razvodnjuju dramsku napetost, ali daje nekoliko izvrsno okarakteriziranih likova, to su prvenstveno negativni likovi: Ivan Belinić — kako ga sam autor prikazuje: tip čovjeka koji virtuosno uspijeva u vremenima nasilničkih režima, ma gdje na svijetu i Nikola Cvitan: žongler i frazer — neophodan i potreban režimu, kojemu savršeno služi. Usprkos tome što je kako kaže Branko Hećimović⁷ »odviše nametljiva tendencija, suviše gruba podjela lica na negativne i pozitivne, što je licima nakalemljena koncepcija i ona se ne razvijaju tokom drame, već su data unaprijed«, to je drama koja uvijek ima svoju aktualnost upravo zbog tematike koju prezentira i zbog likova koji su bili tipični u jednom određenom razdoblju. To su već spomenuti likovi Belinić i Cvitan koji čine stupove jednog policijskog režima, zatim Marija Valentin koja nije revolucionarna, koja nema namjere da ruši režim i mijenja poredak, ali ima jedno humano, građansko poštenje i građansku hrabrost da šefu policije kaže istinu u lice, pa makar joj to upropastilo egzistenciju. Nešto bljeđi su likovi Jasne Kraljić i Petra Vranešanina koji su dani suviše plošno, kao figure a ne kao karakteri. U drami ne postoji neki izrazitiji dramski sukob, osim razgovora između Marije Valentin i Nikole Cvitana koji se odvija na policiji u sobi pokraj koje svira muzika s gramofona pomiješana s krikovima zatvorenika. Čitajući tu dramu imamo dojam da je autor zahvatio tematiku, vrlo zahvalnu za jednu dobru dramu, ali joj nije bio sasvim dorastao i nije imao dovoljno stvaralačke snage da je razvije i stvori pravu dramsku napetost sa svojom uzlaznom i silaznom linijom. Usprkos tim slabostima to je drama koja nam daje prilično uvjerljivo svjedočanstvo o jednome mračnom razdoblju naše po-

vijesti: »do danas naša dramska književnost nije baš bogata dramama, koje tako smjelo i neposredno zahvaćaju, makar i često nespretno i dramski nesretno, u tu neobrađenu temu svakodnevnih životnih drama onog kraljevskog i banskog vremena.«⁸

Godine 1939, dvadeset i jednu godinu nakon prvoga svjetskog rata, Feldman se opet vraća ratnoj tematici koju je obradio u svojoj ranoj drami »Zec« i u nizu pjesama svoje ratne lirike, samo ovaj put nas Feldman ne odvodi na sam front nego negdje duboko u pozadinu u učmali provincijski gradić u kome je sve u znaku rata, iako je sam front jako daleko. Većina kritičara ističe da je ta drama »proročanska vizija II svjetskog rata i našeg NOB-a«. Praizvedba drame »U pozadini« bila je u Zagrebu 30. I 1939, i te iste godine autor dobiva Demetrovu nagradu za najbolji hrvatski dramski tekst kazališne sezone 1939/40. (Istu nagradu Feldman je dobio šest godina prije za dramu »Zec«.) Usprkos tako visokom priznanju, cenzura zabranjuje izvođenje drame u veljači 1940.⁹

U drami »U pozadini« Feldman daje nekoliko izvrsno ocrtanih karaktera i vjerno nam dočarava atmosferu učmalog provincijskog mentaliteta koji se u ratnim prilikama razotkriva i razgolićuje u svojoj strašnoj nakaznosti. U tu dramu Feldman uvodi lik rezonera — to je provincijski liječnik koji rezignirano prihvaća i događaje kakvi jesu i ljude koji se tokom rata razgolićuju sa svim svojim porocima i sitnim vlastitim interesima, ali ne može prešutjeti malverzaciju s pokvarenim brašnom i to je jedan od ključnih sukoba u drami u kojem se razotkrivaju likovi u svoj svojoj sebičnosti i nemoralu. Lik Goranina, tog stupa društva, dan je gotovo kao karikatura, čovjek koji se oduševljava ratom, koji je ponosan i sretan što mu sinovi sudjeluju u tom velikom klanju i nijednog trenutka ne razmišlja o mogućnosti da ih možda više nikad neće vidjeti. Drama je puna dramskog naboja i puna dramskih sukoba. Tu se Feldman ponovno vraća svojoj omiljenoj formi izražavanja — groteski. Čitav taj bolnički odbor sa svojim sastancima i diskusijama je groteskan i svi njegovi članovi su prikazani u svoj svojoj nakaznosti, izobličenosti i deformacijama. Tu su ratni špekulanti koji nastoje izvući što veće zarade iz tog tragičnog svjetskog sukoba, besposlene žene koje se gube u beskonačnim brbljarijama i koje same sebi izgledaju vrlo značajne, tu se pišu i krivotvore zapisnici koji ionako ničemu ne služe. Osim liječnika, jedini pozitivni likovi u drami su Vera, koja majčinski pati i brine se

za svoje sinove na fronti, i Kamilo koji se vraća iz rata i koji uzvikuje završnu, simboličnu i proročansku rečenicu: »Kakav zeleni kader! Fronta! Fronta dolazi u pozadinu!«¹⁰

BILJEŠKE

¹ Marijan Matković: »Iz mraka«. Drama u tri čina. Napisao: Miroslav Feldman. — »Vjesnik«, VI, br. 254, str. 2, Zagreb, 15. II 1946.

² Miroslav Feldman: »Drame« (7 drama), Zagreb, 1946.

³ Ibidem.

⁴ Josip Bogner: »Teatar Miroslava Feldmana. — »Hrvatska revija«, IX, br. 3, str. 133—143, Zagreb, 1936.

⁵ Miroslav Feldman: »Zec«. — »Hrvatska revija«, Zagreb, 1933, str. 23.

⁶ Marijan Matković: »Iz mraka«. Drama u tri čina. Napisao: Miroslav Feldman. — »Vjesnik«, VI, br. 254, str. 2, Zagreb, 15. II 1946.

⁷ Branko Hećimović: Teatar Miroslava Feldmana i vrijeme. — »Republika«, XVIII, br. 12, str. 516—519, Zagreb, 1962.

⁸ Marijan Matković: »Iz mraka«. Drama u tri čina. Napisao: Miroslav Feldman. — »Vjesnik«, VI, br. 254, str. 2, Zagreb, 15. II 1946.

⁹ O izvedbama Feldmanovih dramskih djela s repertoarno-bibliografskim podacima pisao je Slavko Batušić u pogovoru »Dramsko djelo Miroslava Feldmana« u knjizi Miroslav Feldman: Tri drame, Matica hrvatska, Zagreb, 1955, str. 177—185.

¹⁰ Miroslav Feldman: Tri drame, Matica hrvatska, Zagreb, 1955, str. 121.